

УДК 336.77:330.131.7

Швець О.В.

аспірант

Університету банківської справи

СТАТИСТИЧНА ОЦІНКА ЯКОСТІ КОНТРОЛЮ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ БАНКІВ УКРАЇНИ

ASSESSMENT OF CREDIT RISK CONTROL IN THE UKRAINIAN BANKS

АНОТАЦІЯ

У даній статті проведено аналіз портфельного кредитного ризику у банківській системі України. Оцінено обсяги резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, сформованих в українській банківській системі за період 2008–2015 років. Наведено динаміку обсягів проблемних активів та визначено їх вплив на фінансові результати банківської системи. За результатами аналізу статистичних даних сформульовано висновки щодо якості контролю кредитного ризику банків України.

Ключові слова: кредитний ризик, контроль кредитного ризику, проблемні активи, норматив кредитного ризику, резерв для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями.

АННОТАЦИЯ

В данной статье проведен анализ портфельного кредитного риска в банковской системе Украины. Оценены объемы резервов для возмещения возможных потерь по активным банковским операциям за период 2008-2015 годов. Приведена динамика объемов проблемных активов и определено их влияние на финансовые результаты банковской системы. По результатам анализа статистических данных сформулированы выводы относительно качества контроля кредитного риска банков Украины.

Ключевые слова: кредитный риск, управление кредитным риском, контроль кредитного риска, принципы контроля кредитного риска, технология контроля кредитного риска.

ANNOTATION

This article analyzes the portfolio credit risk in the banking system of Ukraine for the period 2008-2015. Evaluation of reserves for possible losses on active banking operations was conducted. Dynamics of problem assets was given. The impact of problem assets on the financial results of the banking system was installed. Conclusions on low quality credit risk control Ukrainian banks was made.

Keywords: credit risk, credit risk management, credit risk control, principles of credit risk control, credit risk technology.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку банківської системи України дає підстави констатувати недостатність зусиль банків, спрямованих на здійснення ефективного контролю за виконанням умов кредитних операцій, внаслідок чого спостерігається реалізація кредитних ризиків та значне зростання обсягів проблемних кредитів. Така тенденція призводить до дестабілізації банківського сектора України з огляду на збитки, обумовлені значними витратами на формування резервів під активні операції. Тому в сучасних умовах дослідження кредитного ризику набувають ще більшої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність проблеми управління кредитним ризиком банку знайшла відображення в низці публікацій таких зарубіжних учених, як Е. Альтман, Дж. Бессіс, Д. Даффі, П. Кларк, Т. Кох,

Д. Ландо, П. Роуз, Е. Сандерс, Дж. Сінкі. Значний внесок у теорію і практику управління кредитним ризиком банків зробили вітчизняні науковці та практики, зокрема: В.В. Вітлінський, Н.П. Верхуша, В.Я. Вовк, Г.Т. Карчева, Я.С. Наконечний, О.В. Пернарівський, Л.О. Примостка, Р.А. Слав'юк, Л.Я. Слобода.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Високо оцінюючи внесок дослідників у висвітлення теоретико-методологічних засад і практичних аспектів управління кредитним ризиком банку, маємо, однак, зазначити, що питання оцінки кредитного ризику в сучасних умовах актуалізується разом із зростанням обсягів проблемної заборгованості.

Тому метою даної статті є аналіз портфельного кредитного ризику у банківській системі України та визначення ступеня його впливу на фінансовий результат банківської системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, кредитний ризик банку виникає при здійсненні активних операцій, що пов'язані із розміщенням власних чи залучених банком коштів шляхом їх надання в тимчасове користування або прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування за певних умов, а фінансовими наслідками реалізації кредитного ризику можуть бути фінансові втрати, втрачена вигода та отримання доходу. Тому розглянемо загальні тренди функціонування банківської системи та визначимо фінансово-економічні передумови контролю та мінімізації кредитного ризику банків України на сучасному етапі її розвитку.

Першочергово слід зазначити, що у 2015 рік банківська система Україна увійшла з невирішеними проблемами 2014 року. Значна девальвація гривні, спад в економіці, недостатній рівень корпоративного управління зумовили реалізацію кредитних ризиків та погіршення якості кредитного портфелю банків. Ці чинники негативно вплинули на рівень капіталізації банківських установ. За рік банки здійснили відрахувань у резерви на суму 103 млрд. гривень, що обумовило повернення банківської системи після позитивних результатів 2012-2013 рр. до збитковості (станом на 01.01.2015 р. збитки банківського сектору становили 52, 96 млрд. грн., а рентабельність активів мала від'ємне значення – -4,07%). При

цьому негативний фінансовий результат банків, які віднесені до категорії неплатоспроможних і в яких були запроваджені тимчасові адміністрації становив 19,9 млрд. грн.

Основні фінансові показники банківського сектора протягом 2008-2015 рр. відображені в таблиці 1.

Збиток банківського сектору був у першу чергу обумовлений значними витратами на формування резервів під активні операції, спричиненими збільшенням кількості проблемних кредитів на тлі глибокої економічної рецесії та масштабної девальвації, а також списання кредитів у Криму й на Донбасі.

Проаналізувати вплив обсягу зростання резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями на фінансовий результат банків можна на рис. 1.

Як видно з наведеного рисунку, простежується обернена залежність між зростанням об-

сягу формування резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями і фінансовим результатом діяльності банків. Проведений аналіз показує, що основною причиною збитковості банківської системи України є надмірно високий обсяг проблемних активів у загальній структурі банківських активів.

В Україні характерною є стійка тенденція до зростання частки і обсягу резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями. Так, їх питома вага у загальних активах вітчизняної банківської системи зросла із 5,23% в 2008 році до 25,61% у 2015 році (див. табл. 2).

Як видно з наведених у таблиці 2. даних, упродовж 2008–2010 рр. темпи зростання резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями значно перевищували приріст банківських активів.

Таблиця 1

Фінансові результати банківського сектора України у 2008-2015 рр.

Назва показника	01.01. 2009	01.01. 2010	01.01. 2011	01.01. 2012	01.01. 2013	01.01. 2014	01.01. 2015	01.01. 2016
Доходи	122 580	142995,00	136848,00	142778,00	150449,00	168888,00	210201,00	199193,00
Витрати	115276,00	181445,00	149875,00	150486,00	145550,00	167452,00	263167,00	265793,00
Результат діяльності	7304,00	-38450,00	-13027,00	-7708,00	4899,00	1436,00	-52966,00	-66600,00
Рентабельність активів, %	1,03	-4,38	-1,45	-0,76	0,45	0,12	-4,07	-5,46
Рентабельність капіталу, %	8,51	-32,52	-10,19	-5,27	3,03	0,81	-30,46	-51,91

Джерело: складено автором на основі опрацювання [1]

Таблиця 2

Динаміка активів та резервів під активні операції комерційних банків України у 2006-2015 рр.

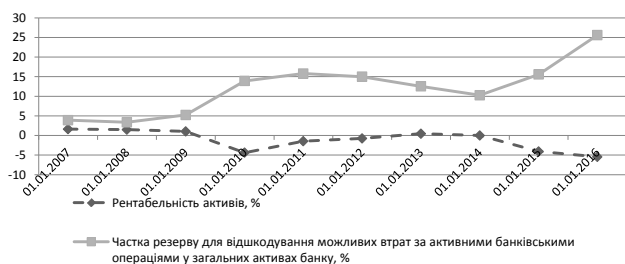
Показник / роки	01.01. 2009	01.01. 2010	01.01. 2011	01.01. 2012	01.01. 2013	01.01. 2014	01.01. 2015	01.01. 2016
Активи а) млн. грн.	926086,00	880302,00	942088,00	1054280,00	1127192,00	1278095,00	1316852,00	1254385,00
б) у % до попереднього періоду	154,50	95,06	107,02	111,91	107,00	113,39	103,03	95,26
Резерв для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, а) млн. грн.	48409,00	122433,00	148839,00	157907,00	141319,00	131252,00	204931,00	321303,00
б) у % до активів	5,23	13,91	15,80	14,98	12,54	10,27	15,56	25,61
в) у % до попереднього періоду	239,79	252,91	121,57	106,09	90,00	92,88	156,14	156,79

Джерело: складено автором на основі опрацювання [1]

Впродовж 2012-2013 рр. спостерігалася позитивна тенденція до зменшення обсягу резерву для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, що стало наслідком зменшення обсягу проблемних активів у портфелях банків. Перевищення темпів зростання резерву порівняно з темпами зростання активів мало місце починаючи з 2014 р. – активи банків зменшилися на 10,36%, тоді як резерв для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями зріс більш як у 1,5 рази, що свідчить про суттєве погіршення стану портфеля активів банків за рівнем ризику.

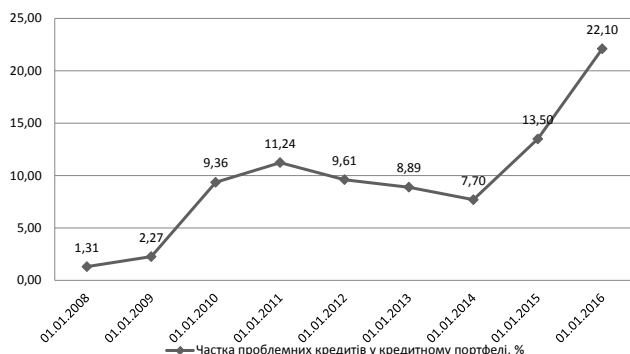
Зростання обсягів резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями пов'язано із погіршенням якості активів банків та є наслідком зростання рівня ризиків кредитування для банківських установ.

Обсяг проблемних кредитів у кредитному портфелі банків є головним показником його якості, проте тут постає проблема його адекватної кількісної оцінки. Згідно з даними Національного банку України, станом на 01.01.2016р. обсяг проблемної заборгованості в порівнянні з попереднім роком виріс на 119,44 млрд. грн. (або в 1,5 рази) – з 250,8 до 370,24 млрд. грн. [1], а питома вага проблемної заборгованості у кредитному портфелі досягла 22,10% (рис. 2).

Рис. 1. Залежність між обсягом сформованих резервів та обсягом отриманого фінансового результату банків України за 2008-2015 роки

Джерело: складено автором на основі опрацювання [1]

Рис. 2. Частка проблемних кредитів у кредитному портфелі комерційних банків України у 2001-2015 рр., %

Джерело: складено автором на основі опрацювання [1]

Однак визначення, що використовується Національним банком України, включає в себе лише «прострочену» частину кредитів і

не включає реструктуризовані та пролонговані кредити, тому можна зробити висновок, що фактичний обсяг проблемних активів значно перевищує офіційні показники. Оцінку сукупного проблемного кредитного портфелю банків України можна отримати шляхом експертних оцінок. За експертними оцінками багатьох фінансових аналітиків, реальний рівень проблемної заборгованості в кредитних портфелях значної кількості банків перевищує 40% [2].

Більш адекватне уявлення про обсяг проблемної заборгованості можна також отримати, аналізуючи індикатори фінансової стійкості, які щоквартально публікуються Національним банком України. Станом на 01.01.2016 частка непрацюючих кредитів (IV-V категорія якості) склала 28,03% від кредитного портфеля. За 2015 рік їх частка в кредитному портфелі зростає на 9% або на 119,4 млрд. грн. в абсолютному вираженні. В результаті на початок 2016 року сума непрацюючих активів (за вирахуванням резервів) перевищила регулятивний капітал банківської системи на 29%. Для порівняння: на початок 2015 року непрацюючі активи становили 61% від регулятивного капіталу.

За результатами дослідження констатуємо, що за весь період, що аналізується, частка прострочених кредитів у загальній сумі наданих банками кредитів коливалася в межах від 1,31% (за станом на 01.01.2008 р.) до 22,10% (за станом на 01.01.2016 р.) і залишається значною дотепер (згідно методології Національного банку України). Тенденція до зменшення показника, що простежувалася протягом періоду 01.10.2011 р. 01.01.2014 р. (рівень простроченої заборгованості на початок 2014 року склав 7,7% проти 11,24% станом на 01.01.2011), був результатом очищення кредитних портфелів від проблемної заборгованості внаслідок її списання, чому сприяло прийняття Національним банком України постанови щодо відшкодування банками безнадійної заборгованості за рахунок резерву, а також після отримання додаткових пояснень Державної податкової служби з цього питання. Стимуванню зростання проблемної заборгованості сприяло посилення вимог до позичальників, а також посилення банками роботи з оцінки ризиків [3, с. 92].

Тенденція щодо збільшення обсягів простроченої заборгованості за кредитами установ банківської системи України знову окреслилася з 2014 р. Причиною такої ситуації в першу чергу стало зростання після 06 лютого 2014 року курсу іноземних валют до національної валюти України. Протягом 10 місяців 2014 року відбулося зростання курсу долара до гривні з 8,20 до 12,80 (курс купівлі) та з 8,25 до 13,00 (курс продажу) та зростання курсу євро до гривні з 11,19 до 16,35 (курс купівлі) та з 11,46 до 17,05 (курс продажу) [4]. Значні обсяги виданих банками кредитів деноміновані в іноземній валюті – станом на 01.10.2014 р. частка валютних кредитів в кредитному портфелі становила 40,94%. При

цьому, близько 1/5 валютних кредитів були надані населенню (в т.ч. значна частка валютних кредитів була надана ще в 2008-2009 рр. на придбання і будівництво нерухомості) [5]. Як наслідок, відбулося посилення боргового навантаження на позичальників-фізичних осіб, які є надзвичайно вразливими до валютних ризиків. Це в свою чергу відобразилося на зростанні рівня простроченої заборгованості. На цій підставі можемо стверджувати, що ключові кредитні ризики банківської системи України зосереджені у кредитах, наданих фізичним особам у іноземній валюті.

Значний приріст проблемної заборгованості за аналізований період свідчить про можливі значні збитки в перспективі та актуалізує необхідність пошуку ефективних методів мінімізації кредитних ризиків банківської системи.

Щоб виявити загальні фінансово-економічні тенденції та фактори зміни якості банківських активів в контексті динаміки кредитного ризику проведемо ретроспективний аналіз розвитку кредитної активності банків України в розрізі кредитування юридичних осіб, адже основна частка в сукупному обсязі простроченої заборгованості припадає на заборгованість суб'єктів господарювання, що пояснюється більшими обсягами їх кредитування.

Рівень простроченої заборгованості за кредитами нефінансових корпорацій станом на 01.02.2016 р. становив 20,47%, а на початок березня підвищився до 22,28%. При цьому з видів економічної діяльності, які формують значну частку кредитного портфеля (понад 1%), найбільш високий рівень прострочення (83%) спостерігається по кредитах підприємств хімічної промисловості. Також істотний рівень прострочення (42,6%) у металургії. При цьому кредити металургійних підприємств формують 4,5% кредитного портфеля реального сектора економіки. Рівень простроченої заборгованості підприємств харчової промисловості склав на 01.03.2016 32,7% (кредити підприємств хар-

чової промисловості складають 6,5% загального портфеля). Найбільша частина кредитів (25,7% портфеля) видана підприємствам оптової торгівлі. Рівень простроченої заборгованості цього портфеля становить 15,6%. На сільське господарство припадає близько 6% виданих кредитів, а прострочена заборгованість складає 12,8% від їх суми. Вважаємо, що в цьому аспекті при здійсненні процесу контролю за кредитним ризиком необхідним є урахування галузевих ризиків, які акумульовані у зазначених вище видах економічної діяльності.

Важлива роль при оцінці рівня кредитного ризику належить нормативам кредитного ризику, які мають на меті не допустити надмірну концентрацію кредитного ризику в банку. Економічні нормативи діяльності банку, які доводить Національний банк України, є основою системи лімітів, що встановлюються для обмеження та мінімізації кредитного ризику банку.

За офіційними даними упродовж 2008-2015 рр. простежується дотримання банківськими установами України усіх нормативів кредитного ризику (табл. 3).

Проведений вище аналіз дотримання банківськими установами України нормативів кредитного ризику вказує, що фактичні значення нормативів нижчі від оптимальних. Так, станом на 01.01.2016 р. норматив Н7 при оптимальному значенні не більше 25% становив 22,78%; норматив Н8 при нормативному значенні 800% становив 364,14%. Однак зауважимо, що станом на 01.10.2015 р. значення нормативу великих кредитних ризиків у банківській системі зросло до 819,95% і перевищило встановлений Національним банком України граничний максимум на рівні 8-кратного розміру регулятивного капіталу банку.

Окрему увагу слід звернути на нормативи стосовно кредитування інсайдерів. Якщо до 2015 року фактичні значення нормативів Н9 та Н10 були досить низькими та перебували в межах нормативного значення (не більше 5%

Таблиця 3

Аналіз дотримання банківськими установами України усіх нормативів кредитного ризику, %

Норматив	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016
Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7)	23,04	21,56	21,04	20,76	22,10	22,33	22,01	22,78
Норматив великих кредитних ризиків (Н8)	187,38	169,21	161,2	164,46	172,91	172,05	250,04	364,14
Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9)	1,66	0,93	0,81	0,57	0,37	0,36	0,13	-
Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10)	5,76	3,31	2,25	2,51	2,41	1,63	1,37	-
Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9) ¹	-	-	-	-	-	-	-	31,19

¹ Введено Постановою Правління Національного банку України від 08.06.2015 № 361
Джерело: складено автором на основі опрацювання [6]

та не більше 30% відповідно), то з уведенням Національним банком України відповідно до Постанови від 08.06.2015 № 361 «Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» нормативу максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами, у банківській системі виявилося порушення дотримання вимог. При оптимальному значенні показника не більше 25% норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами становив у 2015 році 31,19%, що свідчить про підвищення кредитного ризику в банківській системі України за цим напрямом.

Висновки. Таким чином, проведений ретроспективний аналіз сучасного стану кредитної активності банків України дозволяє виділити такі негативні аспекти, що зумовлюють необхідність посилення контролю за кредитними ризиками та пошуку шляхів їх мінімізації:

– погіршення якості кредитних портфелів банківських установ, що виявляється у зростанні частки простроченої заборгованості;

– значні обсяги виданих банками кредитів деноміновані в іноземній валюті, що при знеціненні національної грошової одиниці призводить до посилення боргового навантаження на позичальників та зростання рівня кредитного ризику;

– підвищення кредитного ризику в банківській системі України за операціями з пов'язаними з банком особами.

На підставі вище проведеного дослідження можна стверджувати, що рівень кредитного ризику банківської системи є надзвичайно високим та негативно впливає на стабільність функціонування усієї банківської системи. В таких умовах виникає об'єктивна необхідність мінімізації та контролю кредитних ризиків не лише на мікро-, але й на макрорівні, оскільки реалізація кредитного ризику має системний характер і її неможливо вирішити в межах окремого банку. Тому необхідність підвищення якості контролю кредитних ризиків та їх мінімізації

обумовлює участь органів державної влади у реалізації цього процесу.

Ми вважаємо, що ефективність мінімізації кредитного ризику в першу чергу залежить від скорочення ймовірності його виникнення. З іншого боку, цілком уникнути кредитного ризику практично неможливо. Адже надмірна обережність та уникнення кредитних операцій в свою чергу веде до ризику невикористаних можливостей і втрати доходів банку. Відтак мінімізація ризику кредитного портфеля не завжди передбачає власне його уникнення, так як ризик безпосередньо пов'язаний із доходністю. Тому з позицій обґрунтування шляхів мінімізації кредитного ризику мову слід вести про такі методи мінімізації кредитного ризику, які дозволяють розподілити, локалізувати, компенсувати чи передати кредитний ризик банку. Проведені дослідження рівня кредитного ризику також вказують на те, що в сучасних умовах мінімізація кредитного ризику повинна бути зосереджена на зменшенні обсягу можливих втрат від його реалізації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807
2. Якість кредитних портфелів банків продовжує погіршуватися [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://finpuls.com.ua/banking/reviews/news/YAkst-kreditnih-portfelv-bankv-prodovzhu-pogrshuvatisya.htm>
3. Управління якістю активів у банках: монографія / кол. авт.; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Р. А. Слав'юка. – К.: УБС НБУ, 2013. – 198 с.
4. Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua/control/uk/index>
5. Аналітичний огляд банківської системи України за 9 місяців 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_3_kv_2014.pdf
6. Значення економічних нормативів по системі банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=26530243&cat_id=36800